

Katholieke Universiteit Leuven

Faculteit Sociale wetenschappen
opleiding sociale en culturele Antropologie

Het gevoel van een landschap.

Casestudy van een fotografe en haar kinesthetische gewaarwordingen in de doka.

Paper aangeboden voor het examen van
Antropologie van Kunst en Populaire Cultuur
Door Maria Blokland
o.l.v. Prof. Paul Vandenbroeck

Academiejaar 2008 – 2009

Het gevoel van een landschap.

Casestudy van een fotografe en haar kinesthetische gewaarwordingen in de doka.

Als de fotograaf door het sleutelgat van de camera obscura kijkt, als hij in perspectief brengt wat hij wil ‘snappen’¹, is hij verbonden met wat er te zien valt (Barthes, 1980, p. 4). Het schieten van de foto gebeurt intuïtief en vluchtig. Maar bij het ontwikkelen van de foto is die verbondenheid er nog, en de context is meer contemplatief. Wat gaat er wezenlijk om in de fotograaf-kunstenaar als hij in de doka dat ene contact kiest? Kunnen we dit weten als we aannemen dat zijn kunstwerk groeit uit de meest ontoegankelijke psycho-corporele pulsies en dat de uitdrukking van zijn gewaarwordingen voortkomt uit een oninzichtelijk sensorieel proces (Vandenbroeck, 2009, pp. 46-47)? Als het zintuiglijk gewaarworden zich op het niveau van het onderbewuste afspeelt, als het *être au monde* niet een primair cognitieve activiteit is, kunnen we het verborgene dan naar het *aletheia*² brengen? Voor fenomenoloog Merleau-Ponty is de mens een eenheid van lichaam en geest in een dialectische wederkerigheid. De zintuiglijke gerichtheid is funderend voor zijn subjectiviteit en zin-geving (Aydin, 2007, pp. 118-135). Hedendaagse antropologen als David Howes en Constance Classen willen met de antropologie van de zintuigen naar een breder begrip komen van culturen, omdat *de zintuigen de scheppers en dragers zijn van cultuur*. Zo is de essentie van de esthetische ervaring bij de Peruviaanse Shipibo-Conibo bijvoorbeeld plurisensorieel, terwijl die in het Westen voornamelijk visueel georiënteerd is. De antropoloog die kennis van culturen wil vergaren, moet eerst zelf *tot zijn zinnen komen* en leren hoe hij de zintuigen kan gebruiken en combineren (Howes, 1991, pp. 3-8). De vraag is alleen: *hoe?* Niemand heeft ooit een tekort aan ervaringen. Als het antropologen niet lukt om ze in een bevattelijke vorm te gieten, ligt dat volgens Clifford Geertz aan het feit dat we daar geen middelen voor hebben en niet aan een tekort aan inhoud (Geertz, 1986, p. 373). De opleiding Creatief Agoog³ doceert technieken om de subjectieve zintuiglijke ervaringen taliger te maken. Het uitgangspunt is dat bewustzijnsinhouden zintuiglijke eigenschappen hebben die de emoties of het gedrag bepalen. Door het zo levendig mogelijk voorstellen van de zintuiglijkheid in taal, ontstaat een samenspel van ‘inhoud’ en ‘vorm’. Het zintuiglijk gewaarworden roept een emotie op. Via interpretatie, wordt er inhoud aan gegeven. Via associatie met bijvoorbeeld beweging, woord, kleur of beeld, wordt er een esthetische vorm of expressie aan gegeven.

In de casestudy van fotografe Leen De Vos ga ik tijdens een diepte-interview van twee uur op zoek naar het samenspel tussen het visuele en het haptische of kinesthetische, en tracht haar zelf *de emotie van de operator* te laten benoemen bij haar proces van totstandkoming van bijgaande foto (Barthes, 1980, p. 19). Terwijl ik *rapport* of vertrouwelijk contact met haar maak, laat ik haar via mijn vragen *proeven* van de zintuiglijke taal die zich opsplijt in de visuele en kinesthetische hoofdmodaliteiten en submodaliteiten⁴. Na een taxatie van de visuele en kinesthetische *buitenkant* van de foto tracht ik haar in haar eigen tempo steeds meer te laten taxeren van en verwoorden over de *binnenkant*.

Haar nieuwe serie is geïnspireerd op het systeem van Chinese rolschilderijen uit de 10e eeuw dat nog steeds navolging vindt. Met slechts enkele penseelstreken worden bamboestengels, bloemvormen of vogels minutieus afgelijnd. Vaak staan er op deze langwerpige *shuan*-papierrollen spreuken gekalligrafeerd en altijd zet de auteur een stempel op zijn werk. De werken worden niet statig in een museum uitgesteld. Toeschouwers ontrollen het schilderij. Door het op- en ontrollen krijgen ze een leven, ze worden betast. Wie getroffen wordt door een werk, mag er een stempel bijzetten. De minutieus kleine panoramafotootjes van Leen zullen niet worden opgehangen in de volgende tentoonstelling van Parrèsia⁵. Toeschouwers zullen de foto's uit een mapje of bakje mogen nemen, zodat ze het warmwitte,

gladgebobbelde, glooiende barietpapier mogen betasten. Door het veelvuldig vastpakken, krijgt het kromgetrokken karton iets verweerd, in contrast met het cleane van de hedendaagse strakte in fine art. Het fotografisch effect van het *kadertjeskijken*⁶ wordt bereikt met panoramafotootjes, genomen met plastic analoge cameraatjes. De vignettering van een plastic lens geeft een selectieve scherpte die vanuit het middelpunt naar de uiteinden uitvloeit. Het donker negatiefrandje wordt mee afgedrukt, wat samen met het beperkende van de lens een ongekunstelde, imperfecte en floue sfeer oproept die ze associeert met het begrenzend van haar langdurige ziekte. Ze leert leven met een chronische lichamelijke pijn. De tonaliteit van de afdruk op oud gelig fotopapier is een dunne zwartwitte wazige sluier. Hierin moet het gevoel versterkt worden dat niets gemanipuleerd is.

De fotografe in haar doka beleeft het landschap, zoals de Chinese penseelschilder terwijl hij ritueel zijn inkt op een inktsteen prepareert. Aan de keuze van de foto die het juiste gevoel vastlegt, zijn honderden foto's en een leerproces van jaren voorafgegaan. Telkens als er contactjes ontwikkeld zijn, zoekt de fotografe of die foto die 'raakt' of 'verbaast' erbij zit. Eén foto spreekt Leen het meest aan. Deze foto van een berg in het Griekse Amorgos (zie bijlage) met de ijle lucht en de *grijswitte tinttonen*⁷, roept een herinnering op aan een volmaakt moment, waarin ze fysiek op het hoogtepunt van haar kunnen stond. Tijdens haar Tibetexpeditie op weg naar Mount Kailash stapte ze in devote stilte samen met een groep Tibetaanse pelgrims in een trage, voortdurende kadans. Door de ijle, zware berglucht, werd het ademen onregelmatiger. Als *klein vrouwtje* bleek ze beter in staat om te klauteren dan de marathonloper die achterop bleef. Hij moest zich laten dragen door een yak. Ze kwam als eerste op de Dolma La-pas waar duizenden hoopjes stenen lagen, versierd met wapperende vlaggetjes en witte sjaaltjes.

Op dit moment 'kleefde' het beeld aan haar lichaam. Haar nonverbale gedrag in oogreflexen en hand-arm- en schouderbewegingen, lieten blijken dat de ervaring heel tastbaar was. Van hieraf kon ik dieper doorvragen op de kinesthetische gewaarwordingen. Het vragen naar en het verwoorden van zintuiglijke ervaringen is een ongewone bezigheid, waarin veel herhaald en gepreciseerd wordt. De neerslag van het introspectief proces is dan ook slechts een samenballing van een lange interviewtijd.

Van binnenuit, vanuit een diep punt in haar borstkas centraal rond haar hart, werd ze overweldigd door de gewaarwording van een gestaag maar intens en krachtig flakkeren. Het flakkeren verspreidde zich naar boven, rond haar schouders en in haar luchtpijp. Het ging niet plotseling, maar het kroop. Het straalde een lichte warmte en het vulde de binnenkant van haar hoofd. Voor haar betekende dit nederigheid en geluk. Het gaf haar een gevoel van dankbaarheid en voldoening.

Het bewust talig maken van de sensoriele ervaringen die aan de basis lagen van een heel spectrum van associaties, werpt een licht op de subjectieve ervaring van de fotograaf. Het wil geenszins een esthetisch werk reduceren tot een bewust beschrijvend talig vertoog, dat is onmogelijk (Vandenbroeck, 2009, p. 46). Zintuiglijke taal is nog te onontgonnen voor de meeste onderzoekers, en kent zeker ook beperkingen. Maar Geertz zegt expliciet dat de etnograaf op zoek moet gaan naar middelen om meer te weten te komen over het leven van mensen. En het zijn de o.a. de expressies, performances, representaties en objectificaties die hierover iets 'zeggen' (Geertz, 1986, p. 373). Een bescheiden oefening in het taliger maken van subjectieve, zintuiglijke ervaringen bij een esthetische creatie, kan dan misschien een 'middel' zijn om meer over de 'inhoud' van de vormgever te weten te komen.

Bibliografie

- Barthes, R. (1980). *De lichtende kamer*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Derks, L. & Hollander, J. (1996). *Essenties van NLP. Sleutels tot persoonlijke verandering*. G.P.:Servire Uitgevers.
- Dekkers, W. (2007). Maurice Merleau-Ponty. Fenomenologie van het lichaam. In Ayden, C. (red.) *De vele gezichten van de fenomenologie* (pp. 118-135). Kampen: Klement.
- Geertz, C. (1986). Making experiences, authoring selves. In Turner, V.W. & Bruner, E.M. . *The anthropology of experience*. (pp. 373 - 380). Urbana en Chicago VSA: University of Illinois Press.
- Howes, D. (red.). (1991). *The Varieties of Sensory Experience: A Sourcebook in the Anthropology of the Senses*. Toronto: University of Toronto Press.
- Vandenbroeck, P. (2009). *Antropologie van kunst en populaire cultuur*. [syllabus] Leuven: KU Leuven.

- ¹ Snappen: het Engelstalige begrip voor een foto nemen is behouden in de vertaling en de auteur verwijst tussen haakjes naar ‘verrassen’ (Barthes, 1980, p. 19).
- ² Aletheia: begrip van Heidegger, verwijst naar on-verborgenheid van dingen, op grond waarvan we oordelen vormen, betekenis of zin geven.
- ³ De opleiding postgraduaat Creatieve Agogiek wordt gedoceerd aan het Centrum voor Volwassenenonderwijs te Gent. Ze is grotendeels gebaseerd op de principes van NLP of Neuro-linguïstisch programmeren. Dit is een wat ongelukkig gekozen term die staat voor een nieuw samengestelde verzameling van communicatietechnieken die reeds afzonderlijk bestonden. NLP verbindt de ideeën over de zintuiglijke waarneming met ideeën over non-verbale communicatie, over het belang van het onbewuste en met de functie van taal. Belangrijke theoretici die aan de basis liggen van NLP zijn de antropoloog Gregory Bateson, de psychiater Milton Erickson, gezinstherapeute Virginia Satir, de linguïst John Grinder en de gestaltpsycholoog John Bandler. De Nederlandse psychologen Lucas Derks en Jaap Hollander introduceren de techniek in het Nederlandstalig gebied. Ze houden een pleidooi voor de gezamenlijke toepassing van theorie en praktijk. NLP maakt de beschrijving van subjectieve ervaringen mogelijk (Derks & Hollander, p. 27 & p. 281).
- ⁴ Wiel Cabooter, grondlegger van de opleiding Creatieve Therapie in Gent, ontwierp een schematisch model waarbij de hoofdmodaliteiten van zintuigen, ingedeeld worden in submodaliteiten. De hoofdmodaliteiten of VAKOG staan voor de Visuele, Auditieve, Kinesthetische, Olfactorische en Gustatieve zintuigen. Voor meer informatie verwijs ik naar de cursus Creatieve Therapie.
Onderstaande submodaliteiten werden bevraagd in het diepte-interview.

VisueelKinesthetisch**Kracht**Helderheid, intensiteit, scherpteIntensiteit, gewicht, druk, scherpte, stroom, spankracht, evenwicht**Tijd**Beweging, snelheid, duurBeweging, snelheid, tempo, duur, maat/ritme**Ruimte**Vorm, grootte, afmeting, hoogte, diepte, textuur, kleur, contrast, focus, kadrering, ..Textuur, temperatuur, plaats op/in het lichaam, afstand, perspectief,...

- ⁵ Vzw Parrèsia is een collectief van fotografen met zetel te Sint-Niklaas [<http://www.parresia.be>]
- ⁶ Ervaring leert dat er tijdens een ‘sessie’ of interview naar zintuiglijke ervaringen formeel onbestaande woorden opborrelen. Voor een duidelijk effect van de oefening, wordt bewust geopteerd deze niet te “ver-talen”.
- ⁷ Idem 6.